

BEHOUD INHEEMS GENENMATERIAAL VAN EIKEN OP OEFENTERREIN LEUSDERHEIDE

N.C.M. Maes

Op de Leusderheide komen eeuwenoude eikenstrubben voor. Deze strubben bestaan uit wintereiken, zomereiken en kruisingen tussen beide soorten. Bert Maes houdt zich bezig met onderzoek en behoud van autochtone bomen en struiken, en hij ontwikkelde een methode om deze in het veld op te sporen. Defensie heeft samen met Ekologisch Adviesburo Maes een project opgezet waarbij eikels werden verzameld en opgekweekt. Onlangs werden de zaailingen weer uitgeplant op de Leusderheide. Een praktijkvoorbeeld van de manier waarop Defensie een bijdrage kan leveren aan behoud van zeldzaam inheems genenmateriaal.

De Leusderheide

De Leusderheide is een onderdeel van de Utrechtse Heuvelrug, een stuwwal die in de voorlaatste ijstijd ontstaan is. Het is een terrein met twee gezichten. Enerzijds het gebied waar geoefend wordt met tanks, hier overheerst het zand. Daarbuiten is het terrein afwisselend door heide, stuifzand en bossen en door de heuvels rijk aan fraaie vergezichten.

Bij nadere beschouwing van dit gebied kan men op een aantal plaatsen groepen met eikenbeplanting ontdekken: opvallende omvangrijke uitgelopen stoven met grillige stammen. Het betreft hier voormalig eikenhakhout, dat gezien de omvang en de langzame groei op de humusarme zandbodem, enige eeuwen oud moet zijn. Verder onderzoek leert dat het deels wintereiken zijn en ook zomereik en de hybride tussen beide soorten komen er veelvuldig voor. Aanwezigheid van wintereiken wijst meestal op situaties waar al zeer lang bos is. Eikenhybriden ontstaan spontaan in de natuur op plaatsen waar beide ouders samen voorkomen. De eikenbegroeiingen zijn op de stafkaarten van het begin van de 19e eeuw terug te vinden, maar de oorsprong gaat zeker veel verder terug. We kunnen de eiken hier zien als nazaten van de eiken uit de oerbos-

sen op deze Utrechtse stuwwal. Door de eeuwenlange hakhoutcultuur is het genenmateriaal bewaard gebleven.

Hulp van de kwekerij

Het waardevolle van de oude hakhoutstoven is dat de eiken door eeuwenlange selectie uitstekend zijn aangepast aan de groeiomstandigheden ter plaatse. Vanuit die gedachte ontstond ook het idee om eikels van deze genenbronnen te oogsten en het plantmateriaal daarvan te gebruiken bij herbebossing. Voor dit plan werd een lokale boomkwekerij gevraagd het oogst- en kweekprogramma uit te voeren. Ondanks het wat ongebruikelijke kweekmateriaal, werd bereidwillig medewerking verleend.

Bij de oogst is het van belang dat niet één eikenboom wordt leeggeplukt, maar dat er van minimaal dertig exemplaren eikels verzameld worden. Hierdoor wordt voldoende natuurlijke genetische variatie verkregen. In 1993, een goed mastjaar voor wintereik, werden in september ongeveer 10.000 eikels van wintereik verzameld en uitgezet op de kwekerij. De eikels werden eerst in de kas opgekweekt in speciale korte pluggen met open onderkant.

Door deze pluggen iets van de grond af te plaatsen ontwikkelen ze een wortelkluif met veel haarwortels. In het voorjaar daarna, in de eerste week van mei, konden ze gemakkelijk worden overgeplant in de volle grond. Ze werden daarbij wijder dan gebruikelijk uitgeplant. Het slagingspercentage van de eikels was groot, zo'n 80 procent. Er was slechts zeer weinig uitval waaronder enkele albino-eikjes. Opvallend was de enorme variatie in groeivormen van de eenjarige eikjes, van keurig rechtopstaande tot meerstammige exemplaren. Verrassend waren nog enkele eikjes die uit meerkiemige eikels te voorschijn kwamen. Eikels met 2 à 3 kiemen komen, zij het zeldzaam, wel vaker voor. Misschien wijst het er op dat het meerstammige karakter van de oude eikenstoven niet alleen ontstaan is door het hakhoutbeheer, maar ook deels genetisch is bepaald. In 1995 is nog een zelfde aantal eikels geoogst, waarbij het kiemingspercentage kleiner was, ongeveer 60 procent, mogelijk vanwege de wat latere oogstdatum.

De herintroductie

In maart 1995 werd tweejarig plantsoen van de 20 à 30 cm hoge wintereikjes uitgezet op de Leusderheide. De totale aanplant betreft een oppervlakte van 3,5 ha bos met 4500 eiken per ha. De eiken zijn op vrij grote afstand van 2 meter van elkaar geplaatst, niet in rijtjes, met plantgaten van 30 x 30 x 30 cm. Vanwege zo'n 20 jaar lang grondverzet en verdichting door tanks, was de bodem bepaald niet

Eikenstrubben Leusderheide. Foto: N.C.M. Maes.

Verzamelen van eikels. Foto: N.C.M. Maes.

optimaal. Door het uitspreiden van heideplaggen is de structuur verbeterd en werden voedingsstoffen en zaad van de daar thuis horende plantensoorten ingebracht. Het plantprogramma werd begeleid door de terreinbeheerder van de Dienst Gebouwen, Werken & Terreinen van Defensie. Bij deze dienst overheerst de mening dat de natuur zelf moet kunnen inspelen op de jonge begroeiing en dat de mens zo min mogelijk moet ingrijpen. Vraat van reeën en konijnen is van beperkte omvang en behoort tot de natuurlijke processen. Het is geen reden tot ingrijpen: het plantsoen moet dan maar wat langer over de groei doen. Ondanks de droge zomer van 1996 en de vraat is er op de Leusderheide nu een lage maar gezonde begroeiing te zien. Er is ook

opvallend weinig uitval, naar schatting minder dan 5 procent. Het doel van de aanplant is te komen tot een natuurlijk ogend bos met een open structuur, waardoor fraaie doorzichten in het terrein blijven. Andere soorten zoals ruwe berk, sporkehout en wilde lijsterbes zaaien zich vanzelf uit tussen de eiken. De randen van de aanplant zijn ingezaaid met zaadkegels van vliegdennen uit eigen terrein om een wintergroen randeffect te krijgen. Het doel van een meer natuurlijke bosontwikkeling wordt ook veel beter bereikt met zaaigoed van de strubbe-eiken dan met rechte kwekerijbomen van onbekende herkomst. Uitzaaïen van eikels zou wellicht nog beter zijn, maar dan is het uitvalspercentage te groot en komt de planning in gevaar. Maart 1997 is de tweede serie winter-

eikjes aangeplant, van de oogst van 1995. In het voorjaar van 1998 zal het aanplantprogramma op de Leusderheide worden afgesloten.

De kosten

Het vooronderzoek en het oogsten van verspreid in het terrein groeiende bomen maakten het project van de Leusderheide zeker duurder vergeleken met een gebruikelijke aanpak van bosaanleg. Zonder het vooronderzoek mee te tellen, is het plantsoen op deze wijze geoogst en aangeplant ongeveer twee keer zo duur. De kosten komen op ongeveer f 1,70 per eikje. De meerkosten worden zowel veroorzaakt door het incidentele karakter als door de zorgvuldiger kweekmethode in vergelijking met normaal gebruikelijk bosplantsoen. Als op grotere schaal gebruik zou worden gemaakt van autochtoon plantsoen, uit eigen terrein of directe omgeving, zouden de kosten al een stuk lager komen te liggen.

Winst

Een belangrijke winst van het herintroductieproject op de Leusderheide is de bijdrage die geleverd is aan behoud en uitbreiding van oorspronkelijk inheems genenmateriaal dat in ons land zorgwekkend achteruit holt. Het doel om een meer natuurlijk bos te krijgen wordt hiermee zeker gehaald. Ook de ervaring die met dit project is opgedaan, is van grote waarde. Hierdoor kan in de toekomst ook op andere dan defensie terreinen op succesvolle wijze autochtoon plantsoen toegepast worden en meer natuurlijk bos tot ontwikkeling komen.

N.C.M. Maes is eigenaar van het Ekologisch Adviesburo Maes in Utrecht ■